

Сгоров В. В.

Київський національний університет будівництва і архітектури

ІСТОРІЯ КИЄВА ТА КИЇВСЬКОЇ ЗЕМЛІ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. Б. АНТОНОВИЧА

В статті досліджується проблема висвітлення відомим українським істориком, джерелознавцем та лідером українофільства другої половини XIX ст. В.Б. Антоновичем історії розвитку Києва та Київської землі від додержавного періоду до часів початку XVIII ст. Виокремлено, що дана проблема вже знайшла своє відображення в розвідках дослідників, де проаналізовано основні оцінки творчої спадщини В.Б. Антоновича, причин звернення ним до вивчення проблем обласної історії в складі Російської імперії.

На основі змісту історичних, історико-географічних розвідок вченого про розвиток Великого Князівства Литовського, Київської землі у його складі, робіт вченого про міське самоврядування в українських землях у добу XV-XVIII ст. та історії Київського самоврядування виокремлений зміст поглядів В.Б. Антоновича на розвиток Київської землі та Києва від раннього середньовіччя до XVIII ст.

В.Б. Антонович у розробці історії Києва, Київської землі у добу середньовіччя, наголошував на незмінності населення цієї території від дохристиянських часів до XIII ст. Вчений наголошував на тому, що тут через посилення впливу князівської дружини, князями практикувались роздачі землі синам, що послаблювало централізацію в Київській землі та призвело до того, що Київ напередодні татарського погрому перетворився на столицю невеликого уділу. Положення праць В.Б. Антоновича заперечувало теорію відомих російських вчених XIX ст – М.П. Погодіна та О.І. Соболевського про запустіння Київської землі після татарського нападу у XIII ст. та переселення населення Давньої Русі на Північ, в землі майбутньої Московщини, де нібито зберіглася й мова населення Русі та заселення її вихідцями з Карпат, або польських земель як пропонували тогочасні польські історики.

Слід наголосити, що хронологічні рамки дослідження вченим історії Києва та київської землі свідчать, що ці роботи фактично замінили відсутній у вченого цілісний виклад історії Південно-Західного краю (України), наявність котрого була об'єктивною потребою для наукового осягнення українського історичного процесу, як окремишнього явища порівняно з російським та польським. Це було нагальною умовою подальшого розвитку українського національного руху другої половини XIX ст., адже сприяло усвідомленню окремишності історичного розвитку українського народу.

Ключові слова: В.Б. Антонович, Київ, Київська земля, Магдебурзьке право, Велике Князівство Литовське, Дніпро, воевода, війт, шляхта, козацтво, Південно-Західний край.

Постановка проблеми. Серед спадщини знаного лідера українофільського руху другої половини XIX ст. вченого – професора Київського Університету Св. Володимира В.Б.Антоновича (1834–1908), постать якого привертала увагу і викликала захоплення у сучасників значна увага була прикута до ранньосередньовічній та козацькій історії України (Південно – Західного краю). В ній вагоме місце посідали розвідки про минуле, становлення, географічні межі Києва, Київської землі від дохристиянських часів до періоду Визвольної війни Б. Хмельницького.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що проблема змісту наукової спадщини В.Б.Антоновича вже була предме-

том уваги дослідників, адже його роботи було створено в умовах потреби наукового осягнення українського історичного процесу та широкої популяризації історії України, а також через зацікавлення історика до внутрішньої історії, виникнення міщанства, селянства, шляхти, становища церкви, колонізаційних процесів [30, с. 205–215; 26, с. 80–82; 32, с. 144–145; 18, с. 60–66; 19]. Однією з головних тез вченого розглянутих у численних розвідках про нього є ідея про те, що українська народність позбавлена державного інстинкту. Він бачив головним завданням дослідника встановити характер того чи іншого історичного явища, причини що його викликали, покладаючись на вивчення широкого документального

(актового) матеріалу [25, с. 216–217, 231, 233]. На думку О.І. Кіяна, В.Б. Антонович мав національно-демократичну концепцію історії України, складовою котрої було дослідження періоду Полудневої Русі, Київської держави удільного періоду в котрому чітко виявилася українська ідентичність у період з 1362 до 1648 рр., коли було встановлено чітку межу між Московською державою та Україною. Наступним був період козаччини і до ліквідації Гетьманщини у XVIII ст. [25, с. 228]. Дослідники звертали увагу на антинорманістські погляди у В.Б. Антоновича, котрий був прихильником автохтонного походження української людності. А головним питанням ранньої історії Русі для В.Б. Антоновича було питання громади, головної форми суспільного життя слов'ян [25, с. 216–217, 231, 233, 228, 241, 246]. Її наявність та розвиненість деякі дослідники вважають причиною появи тези В.Б. Антоновича про небажання українців створити власну державу [11, с. 218]. На думку І. Гирича, В.Б. Антонович виходив з Києвоцентризму, запозиченого у М. Максимовича, що був сформульований на протигагу Москвоцентризму, отже підтримував ідею про Київ – Другий Єрусалим [13, с. 29–30]. Таким чином, як стверджують дослідники, він здійснював легітимізацію національної історії, стверджував окремішність українського народу порівняно з росіянами та поляками [11, с. 219]. Це було пов'язано з переконаністю вченого у важливості географічного фактору в історичному процесі й вплинуло на появу робіт В.Б. Антоновича про історико-топографічну характеристику Південної Русі (України) котрі ще на початку 1880-х рр., склали основу його неофіційного лекційного курсу та дослідження давніх оборонних споруд на південний захід від Києва. [31, с. 18–19; 15, с. 93–94].

Завданням статті є базуючись на базових роботах творчої спадщини вченого виокремити проблему історії Києва та Київської землі, хронологічні рамки дослідження вченим минувшини Києва та його околиць, зв'язок цих досліджень з сучасним для вченого становищем Києва у складі Російської імперії як спробу вченого виокремити український історичний процес.

Виклад основного матеріалу. Отже, найдавніший період розвитку Києва охоплює також текст публічних лекцій з геології та історії Києва читаних В.Б. Антоновичем та проф. П.Я. Армашевським в Історичному товаристві Нестора – Літописця у 1896 р. про Київ в дохристиянський період та князівський період. В цій роботі автор критично оцінив Дунайську концепцію розвитку слов'янства

[5, с. 584], зауваживши що слов'янами могли бути відомі скіфи – орачі. Тут було викладено відомості про давню історію Давньоруської держави, різноманітність у дружинному русі за часів князя Святослава й остаточну перемогу князівського начала за правління Володимира Святославовича. [5, с. 587; 32, с. 60–61]

В цій роботі приділено увагу розташуванню окремих районів міста. Так, Поділ зі сходу був окреслений р. Почайною. Нижню течію цієї річки у XVIII ст. поглинув Дніпро [5, с. 588]. Він був ремісничим від дохристиянських часів [5, с. 589]. Верхнє місто, розташовувалось поблизу залишків Десятинної церкви, перетинало теперішню вулицю Трьохсвятительську. В розвідці було згадано відому до XVIII ст. – назву Щекавиця та зауважено протиріччя в тексті давнього літопису щодо могили кн. Олега – через те, що, на думку В.Б. Антоновича, було два князя й відповідно два поховання котрі злилися в одне [7, с. 590]. Автор звернув увагу й на інший відомий пункт – гора Хоревія де була літописна могила кн. Діра поблизу Пустинно-Миколаївського монастиря. Наступною історичною територією Києва визнано Дорогожичі – місце розташування укріпленого табору котрий використовувався в боротьбі між князями та був підпорядкований Кирилівському монастирю [7, с. 591–592].

Після давнього періоду, в князівській час в Києві відбувається поступовий політичний і економічний занепад, що позначився після смерті Ярослава Мудрого, коли його нащадки отримали Київ, Чернігів, Переяслав. Цей період позначився боротьбою з князями ізгоями, котрі не мали права на уділи. Згодом вони перемогли й постановили – хай кожен князь має свою вотчину. Після з'їзду в Любечі, як зазначав автор, межі територіальні Київського князівства обійняли 2/3 Київської губернії XIX ст., половину Волинської й частину Мінської землі. Від того часу територія князівства обіймала на сході – середню течію Дніпра, на півдні – річка Рось, на захід – праву притоку Прип'яті, р. Случ, Горинь, а на півночі – Прип'ять – територія полян і деревлян [7, с. 592].

Вчений наголосив, що період XI ст. був часом за яким історія Києва докорінно змінюється, а місто стає столицею невеликого уділу. Завершився період князів організаторів – перших до смерті Я. Мудрого, які намагалися пригасити вплив дружини та посилити вплив народу. Ще за часів Володимира ідеєю його двору було нагадання об'єднати Русь за допомогою християнства [7, с. 593–594]. Його помилку В.Б. Антонович

убачав у роздачах земель замість дружини – синам князівським, котрі об'єднуються з місцевими дружинами – відходили від центру. Саме це для В.Б. Антоновича було причиною занепаду держави, що повторилося й за часів Ярослава Мудрого, його князювання в Новгороді, а потім у роздачах ним земель синам [7, с. 595]. В.Б. Антонович розглядаючи цей період виступив опонентом ідеї про обезлюднення Київщини після татарського нападу XIII ст. висловлену М.П. Погодіним та О.І.Соболевським, коли місцева людність нібито пішла на північ, а їх замінили вихідці з Карпат [3, с. 534; 32, с. 144; 12, с. 211–212]. В.Б. Антонович працював над проблемою теорій заселення Південно-Західного краю та розглядав ці теорії у творах сучасних йому польських вчених М. Грабовського, К. Шайнохи та П.О. Куліша, паралельно досліджуючи кількісний склад населення Київської землі у 1545–1552 рр. за тогочасними люстраціями [12, с. 211–212; 25, с. 256; 22, арк.1; 8, с. 280].

Хронологічно та тематично продовженням попередньої була робота В.Б. Антоновича за добре розробленою ним темою українського середньовіччя доби Великого Князівства Литовського (ВКЛ) – основи його докторської дисертації у захищеної у березні 1878 р., що отримала схвальну оцінку [17, арк.16, 127–128; 25, с. 259].

Ця тема також була сформульована й у праці 1882 р. – «*Киев, его судьба и значение XIV по XV столетие (1362–1569)*». В цій роботі вчений визначив наявність в XV ст. – в Києві багаточисельного (багатонаціонального) складу вірменської колонії, котра мала тут свої землі, як і генуезці, турецькі торговці, татарські, московські, грецькі, молдавські, польські [5, с. 566]. Для В.Б. Антоновича доба нападу татар на чолі з Батием XIII ст. – це час коли Київська земля знаходилася в стані політичного безсилля. В XIV ст. вона грала другорядною роль й опинилась в складі Великого Князівства Литовського, коли після перемоги Ольгерда Гедиміновича Київ та Подільська земля були підпорядковані ВКЛ, котре об'єднало Полоцьке, Турівське, Чернігово – Сіверське, Брянське, Волинське князівства. В наступні роки XV ст. по смерті у 1430 р. очільника ВКЛ – кн. Вітовта землі ВКЛ діляться на дві частини – Литовську (визнавали владу кн. Сигізмунда), і руську – визнавали владу кн. Свиригайла [5, с. 540, 546]. Це становище сприяло відновленню Київського князівства на чолі з кн. Олельком Ольгердовичем у 1440 р. [5, с. 548].

Наступний період руські (провідна верства українських земель) бажали попередити

об'єднання ВКЛ та королівства польського обираючи на великокнязівський стіл кн. Олександра Казимировича, щоб закріпити відокремлення ВКЛ. Його наступник – Сигізмунд Старий (Ягайлович) діяв в протилежному напрямку [5, с. 554, 545].

В цій розвідці В.Б. Антонович традиційно нагадав, що (в XIV ст.) під керівництвом князів Гедиміна, Ольгерда ВКЛ було підпорядковано культурному впливу Русі, православ'я в землях ВКЛ було розповсюджено з XIV ст. Урядування Ягайла – не змогло змінити незалежні риси багаточисельної руської групи, але з 1413 р. привілеями шляхті католицького віросповідання розпочався наступ на представників «русської партії» [5, с. 541]. Саме в цей час на думку В.Б. Антоновича Київська земля отримує значення твердині «руської» народності у боротьбі з наступом католиків, що змушувало Великого князя Казимира Ягайловича зважати на позиції православних [5, с. 548].

В цій роботі також окреслено географічні кордони Київського князівства – з останніх років XIV ст. до середини XVI ст. – це водорозділ басейнів Південного Бугу, Росі, Прип'яті, звідси р. Случ, аж до впадіння її в Прип'ять, що відділяло Київську землю від Волинської, від устя Случі (північний кордон) за течією р. Прип'ять в північний берег устя Прип'яті. Дніпро становив східну межу Київщини, вона переходила до лівої сторони та охоплювала низовину Десни по течії притоки Остра. Південні межі постійно змінювались [5, с. 540]. Після запровадження посади Київського Воєводи у 1471 р., коли було скасовано Київське князівство, розпалась адміністративна єдність землі [5, с. 558]. Вважається, що певною компенсацією скасування князівства стало надання Києву Магдебурзького права бл. 1498 р. [28, с. 91, 92, 96.]. Водночас, на думку дослідників, погане функціонування Магдебургії в Києві ті інших містах України компенсувалося фактичним продовженням дії звичаєвого права у відносинах населення міст та приміських територій, дослідником якого також був і В.Б. Антонович [27, с. 59–60].

Частково, наступна історія Києва була відображена В.Б. Антоновичем й у роботі «*Исследование о городах Юго-Западного края*» (1869 р.), що була вступною статтею до видання документів Ч. В. Т. І. Архива Юго-Западной России – видання грамот на Магдебурзьке право в містах України XV–XVIII ст. Ця проблема в творчій спадщині вченого вже привертала увагу дослідників, котрі вважали, спірною думку В.Б. Антоновича, що Магдебурзьке право не забезпечувала міста від

зовнішнього впливу. Цей устрій контрастував з попереднім удільно-вічовим періодом, котрий ідеалізував вчений [26, с. 80–81]. Автор зауважив, що після захоплення ВКЛ українських міст їх значення як центрів общинного життя було втрачено. Постало питання яка частина повноважень залишалась общинам, коли суд перейшов новим управителям краю [1, с. 137]. В цей час виявилась закономірність – чим більше міщани виконували військові повинності, тим меншими були військові податки з міщан. Військові обов'язки були наступні: тримати сторожу, військово ополчення, будівництво і тримання в нормальному стані стін, замкової зброї, давати підводи [1, с. 145–146]. Від військової повинності можна було відкупитися грошима. Для великокнязівських намісників жителі міст були потенційним військом, що відпочиває між походами і має бути готовим до боротьби [1, с. 149]. В пізніших роботах, характеризуючи життя української людності в умовах постійної загрози з боку степу в цей період, вчений звернув увагу на те, що людність котра постійно готова до збройних зіткнень турбується лише за безпеку та засоби до існування, коли немає часу на дозвілля та самоосвіту, що є умовою розвитку розумових сил народу [4, с. 219–220].

На думку В.Б. Антоновича безлад в містах (зокрема і в Києві) поширилося саме через штучність Магдебурзького права, коли попередні вічові зібрання (Давньої Русі) замінили виборами, контрольованими старостинською владою. Їх суд був підпорядкований суду короля, старости, або приватного власника (міста) [1, с. 151; 2, с. 330]. Вчений наголошував, що чим швидше місто втрачало общинний устрій, тим скоріше Великий Князь Литовський був змушений поновлювати його завдяки наданню магдебурзького права, особливо в містах що були близькими до Північного Заходу, де керували князівські намісники (так було й у Києві де призначили воєводою Мартина Гаштовта) їх тиск призводив до спротиву міщан й, зрештою, до отримання Магдебурзького права продовж XVI ст. [1, с. 164–165].

Отже, для В.Б. Антоновича Магдебурзьке право – це право вироблене на іншому ґрунті, котре не могло бути засвоєне жителями міст, оскільки не співпадало з історичними, юридичними поняттями та настановами Великих Князів Литовських та Королів польських. Воно не допомагало уникати старостинського впливу, що призводило до продовження використання давньоруського права, що позначилося на долі Києва та околиць [1, с. 165, 170]. На цю обставину звер-

тають увагу й сучасні дослідники історії Українського права [26, с. 82; 27, с. 58–59].

Офіційно, за Магдебурзьким правом в містах створювалась рада її представник – бурмистр завідував судом, громадськими позовами, поліційним наглядом. Контролював майно міста, та торгівлею. Існував і Лавний суд, очолюваний війтом. Засновуючись на вивченні численних актових книгах (матеріалах судових справ) того часу В.Б. Антонович зазначав, що в Південно-Західній Русі не дотримувались кількості обраних лавників, ні розмежування (відання) справ. Бурмистр міг виконувати повноваження радців, лавників, справи змішувались, поряд з появою в управлінні представники цехів міст. Джерело права (Саксонське зерцало) було маловідомим, не доходило до міст, інколи в них використовували Польський Саксон – роздуми у вигляді трактату складені краківськими юристами у XV–XVI ст. котрі не читали й цей твір. Коли ж присуджували рішення його обґрунтовували довільно обраною статтею [1, с. 171–172]. На переконання вченого це призводило до неможливості нормального управління містами [1, с. 172]. Радці, війт захоплювали усю владу в місті у своїх руки, використовували як заманеться усі кошти [1, с. 173]. Це було можливим через духовну чужість Магдебурзького права населенню міст Південно-Західного краю, котре користалися положеннями права дуже обмежено [1, с. 177]. Магдебурзьке право також не давало внутрішніх основ для розвитку міст, не могло впливати на розвиток міської самостійності, торгівлі, встановлення порядку й сили міщанського стану, оскільки в містах переважав вплив шляхти, а кількість повинностей була великою [1, с. 178]. Для вченого наочним підтвердженням негативного впливу Магдебурзького права на розвиток міст, перш за все Києва, була історія самоврядування міста на межі XVI–XVII ст., що була розглянута в розвідці 1874 р. «*Киевские войты Ходьки – эпизод истории городского самоуправления в Киеве в XVI–XVII ст.*» Цю роботу дослідники коментують як своєрідне відображення стану міського самоврядування Києва 70-х рр. XIX ст. та діяльності ректора Університету Св. Володимира, Київського міського голови реакціонера М.К. Ренненкампа (1832–1899), котрого обвинувачували у фінансових махінаціях. Така форма критики сучасного стану Києва та його управління відповідала умовам в котрих доводилося діяти автору як вченому та громадському діячу. Адже через закиди та доноси ворогів українофільства (зокрема М.К. Ренненкампа,

котрий чинив перешкоди археологічним пошукам здійснюваним В.Б.Антоновичем) завжди доводилося займати обережну «роздвоєну» позицію [23, с. 444, 117–118, 187; 24, с. 347]. Вказана робота також є ще й свідченням оцінки В.Б.Антоновича як засновника документалізму в українській історіографії [33, с. 145]. Адже, матеріали з цієї теми вчений збирав зокрема в Архіві Міністерства іноземних справ. Тут ним був віднайдений матеріал про майнові конфлікти Василя Ходики з (Олександром) Остроухом, котрий напав з товаришами на його будинок, порубавши ворота і двері у 1592 р., а також перелік нерухомості Ходики, готівки, векселів (на 1974 гривні) міщан Києва [21, арк.7, зв.]

В цій розвідці автор наголошував, що отримання Києвом Магдебурзького права від Олександра Казиміровича у 1494–1498 рр. сприяло економічному піднесенню декількох міщанських родів [6, с. 160]. Увагу вченого привернула відома наприкінці XVI – початку XVII ст. родина в Києві – Ходик, (пізніше родина шляхтичів Ходик–Креницьких). Її найяскравішими представниками були – Василь та Федір Ходики. Останній був в складі Київського магістрату, займав посаду вїйта. Майнова міцність братів була заснована на отриманні у володіння маєтків Басанівський та Биковський, котрими до того володів Остафій Дашкевич (Дашкович) – один з організаторів козацтва [6, с. 170]. Згодом, за ці маєтки тривала боротьба з королівським секретарем Захарієм Єловицьким, київським підвоєводою Яном Аксаком який видав себе за сина князя Семена Яцьковича Половця-Рожиновського, а також кн. Янушем Острозьким [6, с. 172–173]. Василь Ходика наполегливо збирав документи про своє шляхетство, активно зазивав чужих селян, давав в борг шляхтичам, за борги вилучав маєтки. В Києві зрештою він мав 10 дворів, 6 сіножатей на Оболоні, сади на Кудрявці [6, с. 172]. Брат Василя – Федір Ходика схильний до злочинства та самоуправства, ще більше розширив маєтності, отримав місце київського радці, хотів перейти з радців у вїйти, що здійснив у 1613 р. зайнявши місце Яцька Балики – вїйта з 1593 р. [6, с. 176, 178].

Федір Ходика був союзником уряду у поширенні Унії в Києві, коли уніати намагалися захопити в місті усі храми. По смерті гетьмана П. Сагайдачного вплив Ф.Ходики в місті зріс, після перерви з 1618 р. він знову став вїйтом, з 1621 р. він брав активну участь в опечатуванні київських храмів на користь уніатів, за що, як інші учасники захопленя (напр. А.Грекович) був втплений козаками у 1624 р. [6, с. 178].

Нашадки Ф.Ходики – повністю полонізувалися, писали польською – Іосиф (Юзеф), Андрій (Анджей), підтримували унію, а 1637 р. Іосиф Ходика – став вїйтом. Андрій став київським радцею з 1631 р., бурмистром з 1637 р., а після смерті Іосифа (1641 р.) з 1644 р. – став вїйтом затвердженим королем. Був на своїй посаді до козацьких бунтів 1648 р. Коли почалися змови проти його життя, був змушений підписати зречення у 1649 р., замість нього вїйтівство отримав Богдан Сомкович [6, с. 183]. В цей період міщани Києва звернулись до Московського царя щодо підтвердження своїх прав [2, с. 324]. Після поразки козацтва під Берестечком Андрій Ходика подав позов проти осіб котрі змусили його відректися від вїйтівства [6, с. 185].

Спираючись на численні вивчені матеріали з історії середньовічних міст України, у складі Великого Князівства Литовського, й зокрема Києва, В.Б.Антонович прийшов до висновку, що тільки Великі міста ВКЛ мали певні митні ввізні пільги й усе це на тлі права шляхти безмитного увезення товарів, «для себе» [1, с. 180, 184]. Від XVI–XVIII ст. міста Південно – Західного краю пройшли шлях від обцинного центру до фортеці, резиденції старости й підпало під поняття торгової общини, котра має особливе управління [1, с. 185]. Через це в містах де були єврейські громади, вони легко захоплювали провід – усюди, окрім Києва в котрому з часів Вел. кн. Олександра Казиміровича (з 1495 р.) було заборонено їх проживання [1, с. 188, 193]. На переконання вченого такий стан зрештою призвів до розпаду Речі Посполитої, чому не завадили зміни запроваджені наприкінці XVIII ст., а «руські» міста краю вже були в складі Російської імперії й управлялися міським уложенням [1, с. 192–193]. Варто зазначити, що сучасні українські дослідники не поділяють однозначно негативні оцінки вченим магдебургії. Вважається, що дослідження та оцінки ролі Магдебурзького права слід застосовувати виходячи з дослідження окремих міст [14, с. 15–16; 20, с. 16; 28, с. 174]. Втім, узагальнення В.Б. Антоновича про причини й наслідки запровадження самоврядування, зокрема в Києві, сприймаються й зараз [10, с. 4, 5, 17; 28, с. 165]. Сучасні оцінки урядування (зокрема в Київському магістраті XVII ст.) як приклад корупції вважаються неприйнятними [9, с. 214].

Особливою темою для вченого була проблема боротьби православних за свої права. Вона мала яскраві епізоди свого прояву й на Київщині, що було викладено вченим в ранній розвідці 1865 р.

про долю православного шляхтича Данила Братковського, котрий діяв як учасник козацького повстання на території Київського воєводства в 1690-х рр. Він під час примирного сейму (підбиття підсумків) з початком правління короля Августа Другого до петиції послів Київщини та Волині записав вимоги захисту православної віри, був одним з організаторів повстання С. Палія та Самуся на Київщині, що було пов'язане з рішенням про ліквідацію козацтва на Правобережній Україні. У 1702 р. був схоплений шляхетськими патрулями, під час слідства з застосуванням тортур не виказав своїх спільників й був засудже-

ний військовим судом до страти [3, с. 240–241, 243–244, 246].

Висновки. Отже, в творчій спадщині В.Б. Антоновича від самого початку наукової діяльності історія Києва та Київської землі посідала вагоме місце, а хронологічні рамки його досліджень обіймали добу від дохристиянських часів доби Давньоруської держави аж до початку XVIII ст. при збереженні зв'язку текстів розвідок вченого з сучасністю. Таке охоплення було тотожним цілісному курсу (викладу) історії України (Південно – Західного краю) до часу остаточної ліквідації козацтва що й відповідало потребі наукового осягнення українського історичного процесу.

Список літератури:

1. Антонович В. Б., 1885. Исследование о городах Юго-Западного края. Монографии по истории Западной и Юго-Западной России. К., 252 с.
2. Антонович В. Б., 1904. Розвідки про міста і міщанство на Україні – Русі XV – XVIII в. Руська історична бібліотека, Львів, ч.2., т.24. ,с. 312 –358.
3. Антонович В. Б.,1995. Даниил Братковский. В кн.: Антонович В.Б.Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори, К.: «Либідь», с.237 –247.
4. Антонович В. Б.,1995. Прилуцкий полковой асаул Павло Мовчан и его записная книга. В кн.: Антонович В.Б.Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори, К.: «Либідь», с.219 –237.
5. Антонович В. Б.,1995. Киев, его судьба и значение с XIV по XVI ст. (1362-1569) . В кн.: Антонович В.Б.Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори, К.: «Либідь», с.534 –576.
6. Антонович В. Б., 1995. Киевские войты Ходьки – эпизод истории городского самоуправления в Киеве в XVI–XVII ст. В кн. : Антонович В. Б. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. К. : «Либідь», С. 160–185.
7. Антонович В. Б., Армашевский П. Я., 1995. Киев в дохристианское время. В кн. : Антонович В. Б. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори, К. : «Либідь». С. 577 –592.
8. Антонович В. Б., 1997. Листи до Ф.Г. Лебединцева. В: Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. 1997. У 3 томах / упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський. К. : Заповіт. Т. 1. С. 277 –281.
9. Білоус Н. О., 2009. Імітація рецензії (із приводу вміщеної в Українському історичному журналі (2008 № 5) рецензії Т. Ю.Лютої на кн. Н. О. Білоус «Київ наприкінці XV першій половині XVII ст. Міська влада і самоврядування. К. : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2008». *УІЖ*. №. 2. С. 208–217.
10. Білоус Н. О., 2015. Луцьке вийтвство в XV–XVII ст. Характеристика інституту урядників.*УІЖ*. № 4. С. 4–22.
11. Богдашина О. М., 2019. Роль В. Б.Антоновича у формуванні та поширенні Української національної ідеї. С. 213– 220. file:///C:/Users/User/Downloads/13398-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-26364-1-10-20190719.pdf
12. Бутич І. В., 1993, Археографічна діяльність В.Б.Антоновича.В: Матеріали Ювілейної конференції присвяченої 150-річчю Київської Археографічної комісії (Київ, Седнів 18–21 жовтня 1993 р.) Проблеми едиційної та камеральної археографії. К. : Інститут української археографії, Академія Наук України, Вип. 30. С. 200–234.
13. Гирич І. В. Б. Антонович – будівничий філософських засад Нової України. В. : Третя академія пам'яті професора В. Б. Антоновича. К., 1996, С. 28–35.
14. Гошко Т. Д.,1999. Магдебурзьке право Центрально-Східної Європи XIII–XVIII ст. в українській та польській історіографії : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спеціальність 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни», Київ, 20 с.
15. Готун І, Казимір О., 2014. Велике Ходосівське городище.,«Археологія & Фортифікація України» : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції / [редкол. : В.С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006». С. 93–101.
16. Грушевський М. С. З соціально-національних концепцій В. Б. Антоновича. *Україна*. 1928. № 5. С. 118–128.
17. Державний архів міста Києва. Ф. 16. Оп. 317. Спр. 67. 128 арк.
18. Єгоров В. В., 2018. Історія Києва та Київської землі у творчій спадщині. В. Б. Антоновича. *Регіональна політика: історія, політико-правові засади, архітектура, урбаністика* : матеріали Четвертої Міжнародної науково-теоретичної конференції, 23 листопада 2018 року : [матеріали доповідей та виступів]. Київ – Тернопіль : Вид-во «Бескиди», Ч. 2. С. 260–266.

19. Єгоров В. В., Басва Ю. Є., 2022. Історія Києва та Київської землі в творчій спадщині В. Б. Антоновича (1834–1908). *Гілея. Науковий вісник*. Вип. 169–170 (№ 2–4). Ч. 1. Історичні науки. С. 20–27.
20. Заяць А.Є., 1994. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – в першій половині XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук ; спеціальність 07.00.02 : Історія України. Київ, 18 с.
21. Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського. Ф.1. Спр. 7943. 7 Арк.
22. Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського. Ф.1. Спр. 7958. 2 Арк.
23. Кістяківський О. Ф., 1994. Щоденник 1874–1885 у 2 т. / упоряд. В. С. Шандра [та ін.] ; відп. ред. І. Л. Бутич, К. : Наукова думка. Т. 1: 1874–1879. 645 с.
24. Кістяківський О. Ф., 1994. Щоденник 1874–1885 у 2 т. / упоряд. В. С. Шандра [та ін.] ; відп. ред. І. Л. Бутич, К. : Наукова думка. Т. 2 : 1880–1885. 584 с.
25. Кіян О. І., 2005. Володимир Антонович: історик і організатор «Київської історичної школи». К. : Інститут історії України НАН України, 491 с.
26. Панов Д. І., 2009. Погляди професора В.Б.Антоновича на роль та значення Магдебурзького права для українських міст. *Часопис Київського університету права. Теорія та історія держави і права. Філософія права*. Вип. 1. С. 79–84.
27. Панов Д. І., 2010. Здобутки В. Б. Антоновича у сфері вивчення українського звичаєвого права. *Часопис Київського університету права. Теорія та історія держави і права. Філософія права*. Вип. 3. С. 56–61.
28. Русіна О., 2000. До проблеми початків київської магдебургії. *В кн.: Самоврядування в Києві: Історія та сучасність* : матеріали міжнародної конференції, присвяченої 500-річчю надання Києву магдебурзького права. Київ 26–27 листопада 1999 р. К. : Фонд ім.Фрідріха Еберта. С. 88–100.
29. Сас П. Н., 1989. Феодалные города Украины в конце XV–60-е годы XVI века. К. : «Наукова думка», 232 с.
30. Тарасенко О. О., 2015. Спогади про В. Б.Антоновича. *В: Матеріали V Всеукраїнської Науково-практичної конференції. Київ і кияни в соціокультурному просторі XIX–XXI століть : європейський цивілізаційний вимір*. Київ. С. 205–215.
31. Трубанінов С., 2014. Вплив археології та місце В. Б.Антоновича у становленні історичної географії як науки та навчальної дисципліни (друга половина XIX – початок XXст.). *Археологія & Фортифікація України* : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції / [редкол.: В. С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006». С. 16–21.
32. Ульяновський В. І., 1995. Син України (Володимир Антонович : громадянин, вчений, людина. *В кн.: Антонович В. Б. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори*. К. : «Либідь». С. 5 –76.
33. Чорна Л. В., 2016. Теоретико-методологічні засади та історіософія наукової школи Володимира Антоновича. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія : Історичні науки*. Вип. 34. С. 143–147.

Egorov V. V. HISTORY OF KYIV AND KYIV LAND IN THE V.B.ANTONOVYCH'S CREATIVE HERITAGE

The article explores the coverage by a well-known Ukrainian historian, source critic and the Ukrainophilism leader of the second half of the XIX century V.B. Antonovich history of the Kyiv and the Kyiv land development from the pre-state period to the beginning of XVIII century problem. It is singled out that this problem has already been reflected in the intelligence of researchers, who analyzed the main assessments of the V.B. Antonovich's reasons for his appeal to study the problems of regional history within the Russian Empire in his creative heritage. On the basis of the V.B. Antonovich's historical, historical and geographical studies, the development of the Grand Duchy of Lithuania, the Kyiv land in its composition, the urban self-government in the Ukrainian lands in the XV-XVIII centuries and the history of Kyiv self-government V.B. Antonovich's studies the content of his views on the development of the Kyiv land and Kyiv from the early Middle Ages up to the XVIII century is distinguished.

V.B. Antonovich emphasized the immutability of the Kyiv and the Kyiv land territory population from the pre-Christian times, Middle Ages to the XIII century. The scientist stressed that due to the strengthening of the princely nobleman influenced princes distribution the land's to their sons, which weakened the Kyiv land centralization and turned the Kyiv into the capital of the small division on the eve of the tatar's invasion.

The position of the works of V.B. Antonovich denied the famous the XIX century Russian scientist's M.P. Pogodin, O.I. Sobolevsky, polish historians about the desolation of the Kyiv and the Kyiv land theory which announced the Old Rus population and it's language (future Russian language) resettlement to the North, in the land of the future Moscow region while the carpathian immigrants settled the Old Rus land's after the tatar's attack in the XIII century.

It should be emphasized that the chronological framework of the V.B. Antonovich's study of the Kyiv and Kyivan land shows the South-Western Region (History of Ukraine) holistic presentation lack replaced by his

works. This presentation was an objective need for the scientific comprehension of the Ukrainian historical process, as a separate phenomenon compared to the Russian and Polish ones. This was an urgent condition for the Ukrainian national movement of the second half of the XIX century further development, contributing the Ukrainian people awareness their separate historical development.

Key words: *V.B. Antonovych, Kyiv, Kyiv land, Magdeburg law, Grand Duchy of Lithuania, Dnipro, military commander, head of town, nobility, cossacks, South-Western region.*